BELED

﴿٩٠﴾ سُورَةُ الْبَلَدِ

Elbeled sûresi temamen mekkîdir.

Âyetleri - yirmidir.

Fasılası - د ۰ ا ۰ ن ۰ ۵ harfleridir.

Evvelki Sûre zamanın eşref saatlerine kasem ile başlamış, insanın refah veya darlıkla ibtilâsını, mal hırsı, mîrâs yiyiciliği, yetîme, fukaraya bakmamak gibi mezmum huyraliyle âkıbetinin acılığını zikr ettikten sonra nefsi mutmeinnenin ıydi ekber olan husni hâtimesiyle hıtam bulmuş olduğu gibi bu Sûrede mekânın en mübarek beldesine kasem ve onun fethine işaret ile başlayıp insanın meşakkatle yaratıldığını, mal sahibi olanlardan matlûb bulunan « فَكُّ رَقَبَةٍ اَوْ اِطْعَامٌ فِى يَوْمٍ ذِى مَسْغَبَةٍ » yüksek

iki haslet ile nefsi mutmeinne için ıtmi'nan eseri ve yümün sebebi olan ba'zı hasletleri ve buna mukabil

küfr-ü tekzibin şeâmetiyle sui âkıbetini hulâsa edecektir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

﴿١﴾ لَآ اُقْسِمُ بِهٰذَا الْبَلَدِۙ ﴿٢﴾ وَاَنْتَ حِلٌّ بِهٰذَا الْبَلَدِۙ ﴿٣﴾ وَوَالِدٍ وَمَا وَلَدَۙ﴿﴾

Sh:»5823

﴿٤﴾ لَقَدْ خَلَقْنَا الْاِنْسَانَ فِى كَبَدٍۜ ﴿٥﴾ اَيَحْسَبُ اَنْ لَنْ يَقْدِرَ عَلَيْهِ اَحَدٌۘ ﴿٦﴾ يَقُولُ اَهْلَكْتُ مَالًا لُبَدًّاۜ ﴿٧﴾ اَيَحْسَبُ اَنْ لَمْ يَرَهٗٓ اَحَدٌۘ ﴿٨﴾ اَلَمْ نَجْعَلْ لَهٗ عَيْنَيْنِۙ ﴿٩﴾ وَلِسَانًا وَشَفَتَيْنِۙ ﴿١٠﴾ وَهَدَيْنَاهُ النَّجْدَيْنِۚ ﴿١١﴾ فَلَا اقْتَحَمَ الْعَقَبَةَۚ ﴿١٢﴾ وَمَآ اَدْرٰيكَ مَا الْعَقَبَةُۘ ﴿١٣﴾ فَكُّ رَقَبَةٍۙ ﴿١٤﴾ اَوْ اِطْعَامٌ فِى يَوْمٍ ذِى مَسْغَبَةٍۙ ﴿١٥﴾ يَتِيمًا ذَا مَقْرَبَةٍۙ ﴿١٦﴾ اَوْ مِسْكِينًا ذَا مَتْرَبَةٍۜ ﴿١٧﴾ ثُمَّ كَانَ مِنَ الَّذِينَ اٰمَنُوا وَتَوَاصَوْا

بِالصَّبْرِ وَتَوَاصَوْا بِالْمَرْحَمَةِ ﴿١٨﴾ أُولَٰئِكَ أَصْحَابُ الْمَيْمَنَةِ
﴿١٩﴾ وَالَّذِينَ كَفَرُوا بِآيَاتِنَا هُمْ أَصْحَابُ الْمَشْأَمَةِ ﴿٢٠﴾
عَلَيْهِمْ نَارٌ مُؤْصَدَةٌ﴿﴾

Meali Şerifi

Yu... Kasem ederim bu beldeye 1 Sen hıll iken bu beldede 2 Ve bir validle veledine ki 3 Hakikaten biz insanı bir meşakkat içinde yarattık 4 O kendisine karşı kimse göç yetiremez mi sanıyor? 5 Ben yığın yığın mal telef ettim diyor 6 Onu bir gören olmadı mı zann ediyor? 7 Vermedik mi biz ona iki göz 8 Ve bir dil ve iki dudak; 9 İki de tepe gösterdik 10 Fakat o göğüs veremedi o (akabeye) sarp yokuşa 11 Bildin mi o

sarp yokuş ne? 12 (Fekki rakabe) esîr bir boyun kurtarmak 13 Veya salgın bir açlık gününde yemek yedirmek 14 Yakınlığı olan bir yetîme 15 Veya toprak döşenen bir miskîne 16 Sonra olmadı o iyman edip de sabra vasıyyetleşen ve merhamete vasıyyetleşenlerden 17 Ki onlardır işte meymenet sahibleri (Ashabı meymene) 18 Âyetlerimize küfr edenler ise onlardır işte: Şeâmet sahibleri (Ashabı meş'eme) 19 Üzerlerine bir ateş bastırılıp kapıları kapanacak 20

1. ﴿لَآ أُقْسِمُ﴾ - Sûrei Kıyameye bak ﴿بِهَٰذَا الْبَلَدِ﴾ - Bu beldeden murad, beledi haram, ya'ni Mekkei mükerreme olduğunda müfessirînin icması vardır. Kamusta: Elbeled ve elbelde Mekkei mükerremenin ismidir şerhinde der ki: Süreyyaya Ennecm ıtlakı kabîlinden tefhîm içindir. Besairde beyan olunduğuna göre: Beled ve belde muhît ve mahdud ve muayyen olan ve içinde duranların ictima' ve ikametleriyle müteessir bulunan mekâna denir. Şehre belde ıtlâkı bu cihetledir. Ma'mur olmıyan mefâzeye belde ıtlâkı: Vuhoş mekânı ve toprağa ıtlâkı haşerat mekânı ve makbüreye ıtlâkı emvat mekânı olmalarına mebniydir. İki kaş arasındaki açıklığa belde ıtlâkı mahdud olan mekânı mezkûre teşbih iledir. Devenin göğsüne de istiâre olunur. Ve zikr olunan teessür i'tibariyle eser ve nişan ma'nasına ve ikamet i'tibariyle lüzum ve ikamet ve ilzam ma'nalarına ve vatandan ayrılmamış bir kimsenin diğer bir yerde mütehayyir olması münasebetiyle hayret ve zihin donukluğu ma'nalarına dahi kullanılır اهـ. Bu tafsilâttan anlaşılır ki

Mekkei mükerremeye lâmı ahd ile elbeled denilmesi «

اِنَّ اَوَّلَ بَيْتٍ وُضِعَ لِلنَّاسِ لَلَّذى بِبَكَّةَ مُبَارَكًا وَهُدًى لِلْعَالَمينَ فيهِ اٰيَاتٌ بَيِّنَاتٌ » vasfı mucebince beyti atîk olan mubarek Kâ'bei

muazzeme ile bir takım âyâtı beyyinatı havî bir «haremi âmin» olmak i'tibariyle âlemin hayret engiz bir sînei

fazîleti halinde hurmetle

tanınması vâcib, mubarek, ma'ruf, bir şehr olduğuna işarettir. Cenabı Allah insanın meşakkat içinde

yaradılmış olduğunu ve binaenaleyh rabbine doğru yükselmek için bu âlemde meşakkatlere göğüs

germesi lâzım geleceğini te'kid ile beyan için burada da bu beldeye ve buna ma'tuf olan valid ve velede

kasem etmiştir ki yukarıki Sûreden bu gibi kesemlerin hakikatte onların rabbine raci' olduğu anlaşılmıştır.

Evvelki Sûrede «leyâli aşr, aşri Zilhıcce ve şef-u vetr hacc günleri olan Bayram ve Arefe olduğuna göre

burada haccın iyfa olunduğu beldei hareme kasem edilmesindeki münasebet de âşikârdır. - Lâkin şayanı

dikkattir ki bu kasem pek mutlak bırakılmamış, şu cümlei haliyye veya mu'terıza ile takyid veya ta'kıyb

edilmiştir: 2. ﴿وَاَنْتَ حِلٌّ بِهٰذَا الْبَلَدِ﴾ Sen hıll iken bu beldede - veya bu beldeye,

ya'ni sen burada bulunurken veya buradan çıkıp da sonra feth ile gireceğin zaman yâhud sen ki hılsin bu beldede, ya'ni haremi âmin olan bu beldede senin hakkına hurmet edilmiyor, burada bir ava bile tearruz haram iken sana tearruz halâl sayılıyor. Binaenaleyh sen ona, o meşakkatlere göğüs ger, çünkü insan meşakkatte yaradılmıştır. Bu ma'naca cümle, i'tirazıyyedir. Yâhud sen bu beldede bir an için hıll halinde olacaksın, dilediğini yapmak halâl olacak, o halde bu beldeye kasem ederim, ya Muhammed! Birinci ve bu üçüncü ma'nada cümlei haliyye, hali mukarine veya mükaddereder. Hıll kelimesi: Haram, harem, ihram mukabili olarak halâl gibi masdar ve tesmiye bilmasdar kabîlinden vasıf ve ism olur. Haram olmayıp halâl olmak veya halâl olan ve Mekkede harem havzasından harıc olan mahal ve o hıll mahalde olmak ve ihramdan çıkmak veya çıkan; ve yemînin uhdesinden çıkmak ma'nalarına gelir ki asıl mefhumu halâl gibi çözmek ma'nasındandır, bir serbeslik ifade eder. Bir şeye hulûl etmek konmak ma'nasına olabildiği de söylenmiştir.

Sh:»5826

Burada muhatab olan Hazreti Peygambere bir vasf olduğu zâhirdir. Bu da işaret olunduğu üzere başlıca üç ma'na ile mülâhaza olunabilir. Kazıy beyzavî evvelâ hulûl ma'nasını takdim ederek demiştir ki: Allah

sübhânehu ve tealâ beledi harama kasemi aleyhissalâtü vesselâmın ona hulûlü ile takyid eylemiştir ki bunda Peygamberin mezîdi fazlını izhar ve mekânın şerefi ehlinin şerefi ile olduğunu iş'ar vardır اهـ.

Hıllin hulûl ma'nasından vasf olmasını münakaşe edenler olmuş ve hulûlden vasıfda hıll değil, hâll denildiği ileri sürülmüş ise de Âlûsî bu münakeşenin kılleti tetebbü'den neş'et ettiğini söylemiştir. Maamafih hulûlden murad, Hazreti Peygamberin sade Mekkede ikametinden ıbaret de olmamak lâzım gelir. Zira öyle olsa idi hıll lâfzına lüzum olmaksızın « وَاَنْتَ فِى هٰذَا الْبَلَدِ » denilmek kâfi idi. O halde maksad onunla beraber bilhassa oradan hicret edip de bil'ahara feth ile oraya gireceği hale de işaret olmasıdır. Bu suretle hem oradan çıkmağa bâis olacak meşakkatlere tehammül lüzumuna tenbih hem de « اِنَّ الَّذِى فَرَضَ عَلَيْكَ الْقُرْاٰنَ لَرَآدُّكَ اِلٰى مَعَادٍ » buyurulduğu üzere güzel bir meâde kadar döndürülüp bu beldeye serbes olarak geleceği va'dile bir tebşir ve tesliyeyi tazammun eyler. Onun için İbni Cerîr ve daha diğerlerinin rivayet ettiği üzere İbni Abbas bunun tefsirinde demiştir ki: Ya Muhammed! Bu beldede kıtal ancak sana bir an için halâl olacak, fakat sendan başkasına değil. Mücahid de demiştir ki: Allah tealâ aleyhissalâtü vesselâma bir gündüzün bir saatında bu beldeyi halâl kıldı, onda her ne yaparsan hıldesin, müâheze olunmıyacaksın buyurdu. Ebî Salih ve Katâde ve İbni Atıyye ve İbni Zeyd ve Hasen ve Dahhâkten dahi bu ma'na rivayet edilmiştir: Ve lâfzı şöyledir: « يَقُولُ سُبْحَانَهُ اَنْتَ حِلٌّ بِالْحَرَمِ فَاقْتُلْ اِنْ شِئْتَ اَوْ دَعْ وَ ذٰلِكَ

يَوْمُ الْفَتْحِ = Allah sübhânehu buyuruyor ki: Sen bu haremde hılsin o vakıt dilersen katl et dilersen etme, ve o fetih günü idi» اهـ. Aleyhissalâtü vesselâm o gün Ebu Berze Saıyd ibni Harbi

Sh:»5827

Eslemîye emr edip mürtedd Abdullah ibni Hatalın boynunu Kâ'be örtüsüne yapışmış iken vurdurmuş idi ki bu İbni Hatale Kureyş iki kalbli derlerdi. İslâm izhar etmiş, sonra irtidad edip islâm aleyhinde bir takım şenaatler yapmış idi, yukarılarda Mekkenin fethinden bahs edilirken geçmiş idi ki Resûlullah o saat üç dört kişinin daha katlini emr eylemiş ve o güne kadar ömrünü Resulullaha harp ve adavet ile geçiren katle müstehık niceleri ise afv olunup hakla bâtılı ayıran o fethı mübînin bütün katli böyle bir kaç kişiden ıbaret kalarak neticesi rahmeti âmme olmuş idi. Yine o gün aleyhissalâtü vesselâm buyurmuş idi ki: Allah tealâ Semavât ve Arzı halk ettiği gün Mekkeyi haram kıldı, o, kıyamı saate kadar da haramdır. Benden evvel kimseye halâl olmadı, benden sonra da hiç kimseye halâl olmıyacaktır. Bana da bir gündüzün bir saatinden başka halâl olmadı, onun için onun ağacı budanmaz, otu biçilmez, avı ürkütülmez, lukatası da araştırıp soran (münşid) inden başkasına halâl olmaz. Bunun üzerine Hazreti İbni Abbas «Yaresûlâllah!

İzhırdan ma'ada, çünkü o bizim kuyûnumuz ve kubûrumuz, ve büyûtumuz içindir» demişti, Resulullah da « اِلَّا اْلاِذْخِرَ = izhırdan maa'da» buyurmuştu. Buna nazaran « وَاَنْتَ » müsnediileyhinin takdimi ihtısas için « حِلٌّ » de ki tenvin de taklil için demek olur ki bir saat ile beyan olunmuştur. Bu cümle de « بِهٰذَا الْبَلَدِ » tekrar olunup da zamir ile iktifa edilmemesi bu beldeye ayrıca bir ta'zîm ifade etmek ve yâhud Resûlullahın hılli halinde yeni bir zuhur kesbedeceğine işaret olmak içindir.

3. ﴿وَوَالِدٍ وَمَا وَلَدَ﴾ - Evvelki « هٰذَا الْبَلَدِ » üzerine ma'tuf olarak bunlar da muksemi bihtir. Vâlid, ata, Maveled tevlid eylediği mevlûdu, veledi, zürriyyeti. Bunda da müfessirînin bir kaç vechi menkuldür:

1 - Vâlid Âdem, ve maveled zürriyyetidir. Bu mücahidden

merviydir. Bunlara kasem edilmesi çünkü nev'i beni Âdem yeryüzünde mahlûkatı ilâhiyyenin en acîbidir.

Beyan, nutuk, tedbir, istihracı ulûm onlarda, Allaha da'vet eden Enbiya ve dininin ensarı onlardandır. «

هُوَالَّذِى خَلَقَ لَكُمْ مَا فِى الْاَرْضِ جَمِيعًا ثُمَّ اسْتَوٰٓى اِلَى

السَّمَآءِ » buyurulduğu üzere Arzdaki şeylerin hepsi onlar için yaratılmış, sonra da Semada nasîbedar edilmiş, Âdeme esma ta'lim olunmuş, Melekler ona secdeye me'mur kılınmış « وَلَقَدْ كَرَّمْنَا بَنِىٓ اٰدَمَ » buyurulmuştur. Bu surette Benî Âdem nev'inin salihi, gayri salihi ayrılmıyarak hepsine kasem edilmiş demektir. Çünkü ilk fıtret bakımından hepsi birdir. Mazharı acâib olan bu binye ve terkibde hepsi müşterektir. Maamafih bir de denilmiştir ki kasem, Âdem ile evlâdından salihînedir. Çünkü salâhı olmıyanlar, sanki Âdem evlâdından değil, behâim hukmündedirler. Onlar hakkında « ﴿اِنْ هُمْ اِلَّا كَالْاَنْعَامِ بَلْ هُمْ اَضَلُّ﴾. ﴿صُمٌّ بُكْمٌ عُمْىٌ فَهُمْ لَايَرْجِعُونَ﴾ » buyurulmuştur.

2 - Vâlid İbrahim ve mâ veled İsmail ve Muhammed aleyhimüsselâm, yâhud vâlid İbrahim ve İsmail ve mâveled Muhammed sallâllahü aleyhi vesellemdir. Önce Mekkeye kasem edilmiş olması ve «ente hıllün» buyurulması bunu andırır. Çünkü o, İbrahim aleyhisselâmın binası, oğlu İsmail aleyhisselâmın menşei, zürriyetinden Muhammed aleyhisselâmın mevlidi olan mahallidir. Bununla sûrei Bakarede geçen « وَاِذِ ابْتَلٰٓى اِبْرٰهِيمَ رَبُّهُ بِكَلِمَاتٍ فَاَتَمَّهُنَّ ۖ قَالَ اِنِّى جَاعِلُكَ لِلنَّاسِ اِمَامًا ۖ قَالَ وَمِنْ ذُرِّيَّتِى ۖ قَالَ لَايَنَالُ عَهْدِى الظَّالِمِينَ.

وَاِذْ جَعَلْنَا الْبَيْتَ مَثَابَةً لِلنَّاسِ وَاَمْنًا ؕ وَاتَّخِذُوا مِنْ مَقَامِ اِبْرٰهِيمَ مُصَلًّى ؕ وَعَهِدْنَآ اِلٰى اِبْرٰهِيمَ وَاِسْمٰعِيلَ اَنْ طَهِّرَا بَيْتِىَ لِلطَّآئِفِينَ وَالْعَاكِفِينَ وَالرُّكَّعِ السُّجُودِ ۰ وَاِذْ قَالَ اِبْرٰهِيمُ رَبِّ اجْعَلْ هٰذَا بَلَدًا اٰمِنًا وَارْزُقْ اَهْلَهُ مِنَ الثَّمَرَاتِ مَنْ اٰمَنَ مِنْهُمْ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ ؕ قَالَ وَمَنْ كَفَرَ فَاُمَتِّعُهُ قَلِيلًا ثُمَّ اَضْطَرُّهُٓ اِلٰى عَذَابِ النَّارِ ؕ وَبِئْسَ الْمَصِيرُ ۰ وَاِذْ يَرْفَعُ اِبْرٰهِيمُ الْقَوَاعِدَ مِنَ الْبَيْتِ وَاِسْمٰعِيلُ ؕ رَبَّنَا تَقَبَّلْ مِنَّا ؕ اِنَّكَ اَنْتَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ۰ رَبَّنَا وَاجْعَلْنَا مُسْلِمَيْنِ لَكَ وَمِنْ ذُرِّيَّتِنَآ اُمَّةً مُسْلِمَةً لَكَ ۠ وَاَرِنَا مَنَاسِكَنَا وَتُبْ عَلَيْنَا ۚ اِنَّكَ اَنْتَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ رَبَّنَا وَابْعَثْ فِيهِمْ رَسُولًا مِنْهُمْ الخ» âyetleri mazmunu icmal edilmiş olur. Vemenvelede denilmeyip

de vemâvelede denilmesi «

﴿وَالسَّمَآءِ وَمَا بَنٰيهَا ۠﴾ ۰ ﴿وَاللّٰهُ اَعْلَمُ بِمَا وَضَعَتْ ؕ﴾» deki nükteler

gibi «mâ» nın bir teaccüb ma'nasına da iyma etmesidir ki: Acîbüşşan mevlûd demek olur.

3 - İbni Cerîr ve İbni Ebî Hâtim, Ebî Imrandan: Vâlid İbrahim aleyhisselâm ve mâ veled onun cemi'ı veledi

diye

Sh:»5829

rivayet eylemişlerdir. Lâkin «

قَالَ وَمِنْ ذُرِّيَّتِىۖ قَالَ لَايَنَالُ عَهْدِى الظَّالِمِينَ» âyeti zâlimleri ahdi

ilâhîden ihrac ettiği için bunu da mü'minlerine tahsîs etmek lâzım gelir. Netekim «

كَمَا صَلَّيْتَ عَلٰى إِبْرٰهِيمَ وَ عَلٰى اٰلِ إِبْرٰهِيمَ» de öyledir. Ve bir kısım

müfessirîn bu tahsîsı tasrih etmişlerdir. Bu surette ikinci veche karîb olmakla beraber ondan eşmel

olur.

4 - Mâverdîden: Vâlid: Hazreti Peygamber sallâllahü aleyhi vesellem ve mâ veled ümmeti olmak da

muhtemildir.

5 - İbni Abbasa nisbet olunarak denilmiştir ki: Murad, her vâlid ve mevlûddur. Bunda gerek zevil'ukulden ve

gerek gayrisinden her vâlid ve mevlûd dahil olabileceğine göre bu ma'nanın şumulü birinciden çok daha

geniştir. Ve mâ veled ta'birinden en zâhir olan budur. İbni Cerîr, savab olan budur demiş. Razî de der ki bu

münasibdir. Çünkü bütün halkın hurtemi bu kelâmda dahildir. Belli ki bütün halktan muradı vilâdet cereyan eden bütün zi hayat halk demektir.

6 - İkrime tarikıyle yine İbni Abbastan bir de şu rivayet edilmiştir ki: Vâlid, her bir doğuran ve mâ veled de doğurmıyan demektir. Bu iki vechile anlaşılabilir: Birisi: Adem ve meleke tekabülü olmak üzere kendisi doğmuş, şahsı veya nev'i veya cinsi i'tibariyle doğurmak da şanından olduğu halde doğurmamış demek olur ki: Bu ma'na «ma» mevsul olmakla beraber vâlide tekabülden istinbat olunabilir. Ya'ni ve «mevlûdin gayri vâlid» mealinde olur. Çünkü her doğuran vâlidde dahildir. Bu surette beşinci vecihten pek farkı olmaz. Diğer birisi de «ma» nâfiye olmaktır ki nâkiller böyle telâkkî etmişlerdir. Bu surette her doğuran ve doğurmıyan iycab ve selb tekabüliyle bütün eşyaya şamil olur. Ve evvelki sûredeki «وَالشَّفْعِ وَالْوَتْرِ» in bir ma'nasındaki şümule benzer. Lâkin bundan atıf, sahih olmak için «وَوَالِدٍ وَالَّذِي مَا وَلَدَ» takdirinde mah'zuf bir mavsul gözetmek lâzım gelir. Böyle mevsulün

hazfını ise Nahivde de Basriyyun tecviz etmemiş olduklarından bu vecih zaıyf addedilmiştir. Atfe nazaran en zâhiri bu beldeye münasebeti ma'ruf olan vâlid ve veled olmaktır. Bundan da meşhur olan İbrahim ve İsmail aleyhimesselâmdır. Bu cihetle ikinci vecih azherdir. Mutlak olarak zâhir olan da insan hılkatiyle alâkadar olan ve vâlid nedir? Mevlûd nedir? Takdir edebilen her vâlid, ile evlâdı olmaktır. Bu ise beşinci vecihtedir. Bundan evvelki vecihler evleviyyetle dahil olur.

Bu kasemlerle te'kid ve takviye edilerek bildirilen cevab şudur: 4.

﴿لَقَدْ خَلَقْنَا الْاِنْسَانَ فِى كَبَدٍ﴾ hakikaten biz insanı bir kebed: bir şiddet ve meşâkkat içinde yarattık - (sûrei İnsanın başına bak). İnsan hayata bir lâhzada kolaylıkla gelivermiş olmadığı gibi kolaylıkla geçip gidiverecek de değildir. O, ciğerlere işliyecek şiddetli bir meşakkat ile muhat olarak ve inayeti ilâhîyye ile tavırdan tavra o meşakkatler içinden geçirtilerek yaratılmış, hayata çıkarılmış, o suretle insan olmuştur. Demek ki mihnet ve meşakkat içinden insanlık gayesine irmek insan hılkatinin bir lâzımı ve Halikın bir kanunudur. İnsan haddi zatinde âciz ve bî tab iken Halikı tealânın teşekküre şayan büyük bir ınâyet ve himayetine mazher olmuştur. O halde insan, kâmil bir insan olmak için bunu bilerek mihnet ve meşakkate göğüs germek ve o meşakkat içinde onu koruyup hayata çıkaran, kuvvet veren Halika şükrünü eda etmek üzere vazifeye ıkdam ve öyle acıklı şayanı merhamet kullara merhamet ederek

halâs ve rıza yoluna gitmek lâzım gelir. Cümhurun muhtarına göre bu âyetini müfadı budur.

Kâfın ve banın fethiyle kebed, banın kesri veya sükûniyle ciğer ma'nasına olan kebid maddesindendir.

Müfessirînin bunda da bir kaç vechi vardır:

1 - Sahib Keşşaf der ki: Kebad, aslı « كَبَدَ الرَّجُلُ كَبْدًا فَهُوَ اَكْبَدُ » Sh:»5831

kavlindendir ki ciğeri ağrıdığı ve şiştiği zaman söylenir ve o adama ekbed denir. Sonra tevsi' edilip her bir teab-ü meşakkatte kullanılmıştır. Meşakkatlere karşı koymak ma'nasına mükâbede bundan me'huzdür. Netekim ihlâk etti ma'nasına «ta» ile « كَبَتَهُ » denilir, aslı « كَبَدَهُ » dir ki ciğerine sapladı demektir. Diğer bir takımları da demişlerdir ki kebed esasen şiddet ma'nasınadır. « تَكَبَّدَ اللَّبَنُ » Bundandır ki süt, yoğurt koyulaştı katılaştı demektir. Bu iki kavil arasında fark evvelkisinde kebed ismi ciğere mevzu' yapılmış, sonra ondan şiddet müştakk kılınmış, ikincisinde lâfız, şiddete ve koyuluğa mevzu' yapılmış, sonra

ondan uzvün ismi müştak kılınmıştır.

2 - Kebed, istiva ve istikamet ma'nasına denilmiştir ki ciğerin düzgünlüğünden, yâhud kebedi Semâ ta'birinden mülâhaza edilmiş demektir. Bunda insanın diğer hayvanlar gibi sürünmeyip belinin doğruluğu ve gidişinde istikameti ve ma'nen yükselme kabiliyyeti ile « خَلَقَ فَسَوّٰى » mazmunu gözetilmiş oluyorsa da feth ile kebedden bu ma'naya intikal çok baiddir.

3 - Kebed, hıkkatın şiddet ve kuvveti denilmiştir. Halikın kudretiyle tekebbüd ettirilip bedenine kuvvet verilmek suretiyle demek olur ki evvelki ma'na bunu da tazammun edebilir. Bu tekebbüd mefhumu Keşfül'esrarda uzvî vazîfe (fiziyoloji) bakımından nutfenin tehassür ve incimadı tarzıyle biraz tenvir edilmek istenilerek denilmiştir ki: Bu bize ba'zı zamanlar nutfenin tehassür ve incimadında husule gelen hali anlatabilir. Bunun bir naziri de şudur: Meselâ göğsün iç zarı gibi bir gışai maslîde bir iltihab husule geldiği zaman ibtida onda çok ve saf bir seyyali maslî müşahede olunur. Sonra az mıkdarda

bir posa olur ve ağdalanır, hattâ hararete arz olunduğu zaman yumurta akı gibi olur. Sonra onda mayalı hamur tecvifleri gibi tecvifler ve küçük küçük havsalacıklar hâdis olur ki intizamlarına göre saf saf olabilirler. Sonra bir birlerine ağızlar açılır ve muztarib bir seyyal ile dolan bir takım viaî kanallara tehavvül eder. Sonra bu ev'ıye ile iltihab mahalline mücavir ev'ıyei şeariyye arasında ağızlaşmalar (tefemmümler) tevellüd eder. Bu suretle yeni tekevvün eden bu gışaya da hayatı âmme sirayet eyler. Bu müşahededen gerçi her maddei hayvaniyyede seyyallerin camidlere tehavvülü ıztırarî olduğu hukmünü bilemez isek de bunun fâideli olduğundan da şübhe yoktur. Zira biz bununla bâtınî vazifelerden bir vazifeye muttali' oluyor ve ekser ahvalde bize gizli kalan esrardan bir sirr anlamış bulunuyoruz. اهـ. Razî der ki: Bu üç vecih bilindikten sonra deriz ki: Birinci veche göre murad yalnız Dünya şedaidi olmak da yalnız tekâlif şedaidi olmak da yalnız Âhıret şedaidi olmak da muhtemil, hepsi olmak da muhtemildir.

EVVELKİSİ: « لَقَدْ خَلَقْنَا الْاِنْسَانَ فِى كَبَدٍ » Ya'ni onu bir takım etvar da halk ettik ki hepsi şiddet ve meşakkattir. Sulbden geçerken ve anasının karnında, sonra emzik zamanında, sonra bülûğunda geçimliğini tahsîlde sonra da ölümde.

İKİNCİSİ: Dînde zahmet, Hasen demiştir ki: Meserret halinde şükr ile uğraşır, sıkınta halinde sabr ile uğraşır

ve ıbadetleri edada mihnet ile uğraşır.

ÜÇÜNCÜSÜ: Âhıret şedaidi, ölüm, Melek suâli, kabir zulmeti, sonra ba's ve Allaha arz ta kararını buluncıya kadar ki ya Cennette ya Cehennemde.

DÖRDÜNCÜSÜ: Lâfız bunların hepsine mahmul olmaktır ki hak da budur. Razî bunlara şunu da ilâve ederek der ki bence bunda bir vecih daha vardır. Şöyle ki: Bu Dünyada lezzet yoktur, o lezzet zann edilenler elemden

Sh:»5833

halâstır. Meselâ yemekte tehayyül olunan lezzet açlık eleminden bir halâstır. Geyimde tehayyül olunan lezzet, sıcak ve soğuk gibi elemlerden halâstır. Demek ki Dünyada insanın hali ya elem veya bir elemden halâs ile diğerine intikaldir. « لَقَدْ خَلَقْنَا الْاِنْسَانَ فِى كَبَدٍ » in ma'nası bu demektir. Bundan zâhir olur ki insan için ba's ve Kıyamet lâbüddür. Zira insan hılkatini tedbir eyliyen hakîmin ondan maksudu teellüm ise bu rahmete lâyık değildir. Ve eğer maksudu ne müteellim ne mütelezziz olmaması ise

onu ademde bırakıp yaratmamak da bu matlûba kâfi gelirdi. Halbuki o insanı bu Dünyada bir kebed, meşakkat ve mihnet içinde halk etmiştir. O halde bu Dünya yurdundan başka bir Âhıret yurdu lâzımdır ki orası saadet, lezzet, keramet yurdu olsun. Kebedde ikinci istiva vechi İbni Abbastan nakledilmiş, fî kebed: Diğer hayvanât menkûsen baş aşağı yürürlerken insan yukarı doğru kaim ve müntasıb olmak üzere yaradıldı demiştir ki bu hılkat ile imtinan demek olur. Üçüncü şiddeti hılkat vechi hakkında: Kelbî demiştir ki bu âyet Benî Cumahtan Ebü'eşedd künyesinde bir adam hakkında nâzil oldu, öyle kuvvetli idi ki ayaklarının altına Ukâz sahtiyanını kor onu ayaklarının altından çekerlerdi, sahtiyan parçalanır ayakları kımıldamazdı. Şunu bilmek lâzım gelir ki vecih evvelki vecihtir. Sebebi nüzul hass olabilirse de insandan murad ba'zılarının sandığı gibi muayyen bir insan değil, âmmdır, herkes dahil olur اهـ. Böyle daha bir çok müfessirler gibi Âlûsî de demiştir ki: Kebed hakkında birinci mihnet ve meşakkat ma'nasından ma'ada akvalin hepsi zaıyftir, i'timad edilmez. Fakat o birinciyi Hâkim, sahih olarak ve daha bir cemaat İbni Abbastan rivayet ettikleri gibi seleften daha diğerlerinden dahi rivayet edilmiştir. İnsandan zâhir olan da mutlaka cinsi insandır اهـ. Bu suretle evvelâ bir kübrâ makamında mihnet ve meşakkate tehammül, insanlığın hılkatte bir lâzimesi olduğu beyaniyle

Resûlullaha bir tesliye ve teşvîk yapıldıktan ve daha önceden «وَاَنْتَ حِلٌّ بِهٰذَا الْبَلَدِۙ» va'diyle istıkbaldeki muveffakıyyeti tebşir olunduktan sonra kuvvetine güvenip de Resûlullaha karşı hurmetsizlik edenlere tevbıh ve o kübrânın daha ba'zı netaicini tefri' siyakında buyuruluyor ki: 5. ﴿اَيَحْسَبُ اَنْ لَنْ يَقْدِرَ عَلَيْهِ اَحَدٌ﴾ o insan kendisine karşı kimse güç yetiremez mi sanıyor? - Belli ki burada « اَيَحْسَبُ » zamiri zikri geçen cinsi insana raci' olmakla beraber, her insan demek değil, ahdi zihnî mahiyyetinde olarak bu vasf ile muttasıf mağrur ve mütekebbir ba'zı insanlardır. Bunun sebebi nüzulü zikri geçen kuvvetine mağrur Ebül'eşed Üseyd ibni Keledetel Cümehî denilmiş, Amr ibni Abdi ved denilmiş, Velîd ibni Muğîre denilmiş, Ebu Cehil ibni Hîşam denilmiş, Hâris ibni Âmir ibni Nevfel ibni Abdi Menaf denilmiş, anlaşılıyor ki bunların hepsi sebebi nüzul olmuştur. İstifham tevbıh içindir, teaccüb için de denilmiştir. 6. ﴿يَقُولُ اَهْلَكْتُ مَالًا لُبَدًّا﴾ ben yığın yığın mal telef etmişim diyor? - Bunu mü'minlere karşı azamet satmak üzere gurur ve iftihar ile söyliyor ve gösteriş için sarf ettiği malları kasd ediyor. Sarfa, ihlâk ve itlâf ta'bir olunması hakikî menafia sarf edilmeyip boşuna istihlâk ile zayi' edilmiş olduğunu anlatmak içindir. Çünkü süfeha takımı bir fakîrin karnını doyurmayı hoşlanmaz da sefahet ve gösteriş için mal telef etmekle iftihar eder, onu büyüklük zann eyler. Bu ma'na evvelki sûredeki mîras yedilikle de mütenasibdir. Resûlullaha adâvetinin şiddetini izhar için ona

düşmanlık yolunda sarf ettiği malları kasd ettiği de söylenmiştir. Sebebi nüzul, Hâris ibni Nevfel olduğu rivayetinde mahza Resûlullaha iyzâ için söylendiği zikrolunmuştur: Mukatilden merviydir ki: Hâris ibni Nevfel bir günah işlediği zaman Resûlullahdan istifta ederdi, Aleyhissalâtü vesselâm

Sh:»5835

da ona keffaret emr eylerdi: Muhammede ıtaat ettiğimden beri keffarât ve tebiatta çok mal telef ettim « اَهْلَكْتُ مَلًا لُبَدًا فِى الْكَفَّارَاتِ وَالتَّبِعَاتِ » demiş. Bu ise dîn yolunda sarf edilen malların boşuna bir istihlâkten ıbaret olduğunu iddia ile hayıflanarak dîne i'tiraz etmek ve Peygambere itaat etmemek için söylenmiş demektir. Ba'zıları da demişlerdir ki: Murad evvelki ma'nadır. Ancak « يَقُولُ » hal değil, istıkbal içindir. Bunu Kıyamet günü söyliyecek demektir, çünkü o ettiği sarfiyyatın kendisine fâide vermediğini o gün cezasını çekerken anlıyacaktır.

LÜBED, sured vezninde çok mal ma'nasınadır ki sanki birbiri üstüne yığıla yığıla keçe gibi birbirine geçmiştir. 7. ﴿اَيَحْسَبُ اَنْ لَمْ يَرَهُۥٓ اَحَدٌ﴾ onu hiç gören olmadı mı zannediyor. - Bu istifhamda da iki vecih vardır.

BİRİNCİSİ: İnzardır. O ihlâk ve telef ettim diye mağrurlandığı malı sarf ederken o insanı kimse görmedi mi zannediyor? Da öyle iftihar etmek istiyor. Şübhe yok ki sarf ve ihlâk ettiyse onu Ehad olan Allah tealâ görmüştür. Ve o malları öyle gösteriş için veya Peygambere adâvet için sarf ile telef etmiş olduğundan dolayı cezasını verecek onun hakkından gelecektir. Ve o vakıt o, onları öyle ihlâk ettiğine nadim olacaktır demek olur.

İKİNCİSİ de Kelbîden rivayet edildiği üzere sarf iddiasını tekzibdir. Ya'ni o kail yalan söyliyor bir şey sarf etmediği halde bir çok mal ihlâk ettim diye yalan ile öğüniyor. Allah onun ne yaptığını, sarf edip etmediğini görmedi mi zannediyor da öyle yalanı ile öğünüyor? Hayır hiç kimse görmediyse Allah onu görmüştür, söylediğinin hılâfını yaptığını bilir ve cezasını vermeğe kadirdir demek olur. Evvelki vecih, bu ma'nayı da işrab edebileceği için daha müfiddir.

Şimdi Allah tealâ umumiyyetle meşakkat içinde halk

ettiği însana ve bu miyanda bilhassa kuvvet ve maliyle iftihar eden o mağrur insana olan eltaf ve ınayeti şâmilesinden ba'zılarını ihtar ve gayei halkına irşad ile imtinan ederek onun ahvaline ılmini ve muhasebe ve mücazatına kudretini takrir ve nüfusi mutmeinnenin meymenetli mümtaz hasletleriyle nüfusi münkirenin meş'um haslet ve âkıbetlerinin tefhim ve bu suretle kebedin ma'nasını tavzih siyakında buyuruyor ki:

8. ﴿اَلَمْ نَجْعَلْ﴾ Ya yapmadık mı, yaratıp vermedik mi? ﴿لَهُ﴾ Ona - o meşakkat içinde yarattığımız umum insan miyanında bilhassa o sözü söyliyen mağrur insana? ﴿عَيْنَيْنِ﴾ iki göz - baksın, görülecekleri görsün diye, o halde o yaptıklarını görüyor da onu ve o gözleri yaratan ve gözetip duran Allah görmez mi? Bu iki gözden murad iki zâhir gözü olabileceği gibi biri zâhir gözü, biri kalb gözü olmak da muhtemildir. 9. ﴿وَلِسَانًا﴾ ve bir dil - ki bir çok menafia âlet olduğu gibi sâir hayvanların dillerinden mümtaz olarak bilhassa meramını ifade için de âlet oluyor, ve hattâ gösteriş ve riya için söylediği o lâfı veya yalanı bile Allahın verdiği o lisanı ile söyliyor. ﴿وَشَفَتَيْنِ﴾ ve iki dudak - ki birbirine uygun olarak ağzını lüzumuna göre açar kapar. Söylemesinde yemesinde içmesinde ve sâir bir çok ekvali mahsusasında onlardan istiane eder, o halde onları hayırlı şeylere açmak, muzır şeylere, nâ sezâ lakırdılara kapamak lâzım gelmez mi? Onları yaratan ve her lâhza gözetip duran Allah, onları ve

onlarla yapılan ve onlara girip çıkan şeyleri bilmez olur mu? Bu istifham takrirî olduğu için ma'nanın hasılı

« نعم جعلنا = evet yaptık» mealindedir. Şu da o hasıla ma'tuftur: 10.

﴿وَهَدَيْنَاهُ النَّجْدَيْنِ﴾ ve ona iki necid gösterdik. - «Nun» un fethi ve «cîmin»

Sh:»5837

sükûniyle «necd» tepe gibi etraf ve havalisinden mürtefi' olan tümsek Arza denilir. Bu ma'na iledir ki Arabistanda engin Tihâme mukabili olan ve Necdi Hıcaz, Necdi ârız diye ikiye ayrılan mürtefi' kısma Necd denildiği gibi Yemen ülkâsının nihayetinde bilâdi Mehreden bir arzı mahsusa dahi Necid denilmiştir. Yüksek ve açık yola, âlî mertebelere çıkan, yüksek işler gören adama «Tallâussenâya» denildiği gibi umurda sâbit, galib ma'nasına o ma'nadandır ve başkalarının âciz oldukları zor işleri becerip içinden çıkan şecî', behadır kimseye ve gamm-ü gussaya dahî Necid denilir. Necid, hasma galebe etmek ve pek terlemek ma'nalarına masdar da olur. Necdet ve necadet de behadırlık, kahramanlıktır. Bir de Necid, sînede tümsekliği veya süt yolu olması hasebiyle sediy, ya'ni meme ma'nasında ma'ruftur. Arabda «

أُمًّا وَنَجْدَيْهَا مَا فَعَلْتُ = inan ana memelerine kasem olsun ki yapmadım» diye yemin

etmek şayi'dir ki bu bizim Türkçede «Anamdan emdiğim süt haram olsun bu böyledir» diye edilen yemîne benzer. Burada Necid kelimesi bütün bu ma'naları iyma etmekle beraber yukarıdaki kebed, aşağıdaki Akabe ile mütenasib olmak üzere mücahid bir kahramana gösterilen iki tepe gibi yüksek iki gaye, iki yol ma'nası telkîn etmektedir. Ba'zıları ayneyn ve lisan ve şefeteyn karînesiyle bidayeti hılkati mülâhaza ederek iki Necdi iki meme ma'nasına anlamak istemişlerdir. Bunu İbni Abbastan ve Dahhâkten ve hattâ Hazreti Alîden rivayet edenler de olmuştur. Filvaki' doğum olacağına doğru ana memesinin sütle hazırlanmağa başlaması ve yavrunun doğar doğmaz ilhamı fıtrî ile emmesini bilmesi rahmeti rahmaniyye ve hidayeti rabbaniyyenin delâili bâhiresinden bir ni'meti sübhaniyye olmak i'tibariyle haddi zatinde imtinana lâyık ve bunun dil ve dudaklarla yapılması da bu ma'naya muvafık olduğunda şübhe yok ise de bu ni'met daha umumî olup insan

dilinin ve dudağının temâyüz ettiği ni'metlerden olmadığı gibi insanın da bidayeti haline âid niami cemîledendir. Âyetin siyak ve sibakı ise bundan istıkbale ve insanın mükellefiyyetine tealluk eden daha geniş ve daha yüksek bir ma'na murad olunduğuna delâlet etmektedir. Onun için müfessirîn bu ihtimali

«kıyle» diye nakletmekle beraber burada necdeyn tümsek tepe veya doğrudan doğru yüksek yol ma'nasından mecaz olarak biri hayır biri şerr iki yüksek gayeye giden, biri meymenetli bir meş'um iki yüksek tarîk ma'nasına olduğunu daha sahih ve daha kuvvetli rivayet ve dirayetle te'yid ederek beyan etmişler ve bunun sûrei İnsandaki « اِنَّا هَدَيْنَاهُ السَّبِيلَ اِمَّا شَاكِرًا وَاِمَّا كَفُورًا » mealinde olduğunu söylemişlerdir. Ez cümle Buharîde Mücahidden hayr-ü şer demiştir. Ve İbni Cerîr şu rivayetleri tahric eylemiştir: Rabi' ibni Haysemden: Bunlar sedyeyn değil. Abdullah ibni Mes'uddan: « و هديناه النجدين » Hüdâ ve delâlet, sebîlülhayri veşşer. Ikrimeden ve Mücahidden: Hayr-ü şer. Dahhâkten: Necdülhayri ve necdüşşer, Hasenden mürselen: Resûlullah sallâllahü aleyhi vesellem demiştir ki onlar iki neciddir: Necdi hayr ve necdi şer, Demek ki necdi şer, size necdi hayırdan daha sevgili kılınmamıştır. Katâdeden: Bize zikr olundu ki: Nebiy sallâllahü aleyhi vessellem şöyle buyurdu: Eyyühennas! Onlar iki neciddir, necdülhayr ve necdüşşer, demek ki necdi şer size necdi hayırdan daha sevgili değildir. İbni Zeydden: Ve hedeynâhünnecdeyn de tarîkı hayr ve şer dedi, ve « اِنَّا هَدَيْنَاهُ السَّبِيلَ » kavli ilâhîsini okudu اهـ. İbni Mes'uddan Hâkim, sahih demiş, Taberanî ve daha başkaları da rivayet eylemiş, Taberânî Ebu Ümameden de merfuan rivayet etmiştir. Dürrü mensûrda Faryabî ve Abd ibni Humeyd rivayetleriyle Hazreti Alî kerremallahü vechehu «ba'zı

insanlar necdeyn sedyeyn diyorlar, hayır onlar hayr-ü şerdir» demiştir diye zikr edilmiş.

Sh:»5839

Âlûsî bunun Şîa' tefsirlerinden Mecmeulbeyanda da mezkûr olduğunu söylemiştir. Burada Hasen ve Katâdeden nakledilen hadîsi şerif mazmunu ayrıca şayanı dikkattir. Bununla bir takımlarının zannettiği gibi insan fıtratının hayırdan ziyade şerri sevdiği ve binaenaleyh insanda şer meylinin asl olduğu da'vası reddedilmiş demektir. Doğrusu mutlak insan fıtratı ikisine de alesseviyye kabildir. Birinin galebesi tâlî sebeblerledir. Netekim ta sûrei Bekarede geçtiği üzere Âdemin zenbi Şeytanın iğvasına aldanmasındandır. Şu halde nefsi emmarenin şerri emri, ya hayır ve menfeat zanniyle bir cehalet veya sui terbiye ve i'tiyad ile fıtrattan inhırafın neticesidir. Demek ki insanın zalûm ve cehûl olması da kemâl ve terakkisi de sureti umumiyyede mutlâka muktezayı fıtrat değil, tâlî esbab ve ılel dolayısıyledir ve onun içindir ki insan terbiyesine ve kişinin iyiliğine kötülüğüne göre ahlâkını tehzîb veya ifsad edebilir. Bundan anlaşılır ki:

الظلم من شيم النفوس و ان تجد ذاعفة فلعلة لا يظلم

Diyen şâirin nüfusta zulmü hılkî ve tabî'î addedip de yalnız ıffeti arızî bir ıllet ile ma'lûl addetmesi doğru değildir. İnsan hayre de şerre de müste'idd olarak ikisine de tâlî sebeb ve ıllet ile yürür ve hangisini istihdaf ederse ona gider. Nefis, emmare de olur, mutmeinne de olur. Ancak bu tefsîre şöyle bir suâl hatıra gelir. Hayır gayesinin ve tarikının yüksekliği ma'lûm ve müsellemdir, ona necid tesmiye edilmesi muvafık olduğunda şübhe yoktur. Lâkin şer tarikında ne yükseklik tesavvur olunabilir ki ona da necid denilsin? O engin bir uçurum değil midir? Filvaki' öyledir, fakat ona gidenler hayır gibi bir yükseklik tehayyüliyle kittikleri ve hayır şer galip olduğu için tağlib tarikıyle ikisine de necid ıtlâk edilmiş, sonra da bu yükseklik asıl hayırda olduğu bundan sonra akabenin tefsîriyle anlatılmıştır.

Sh:»5840

Bununla beraber şunu da mülâhaza etmek lâzım gelir ki: insanın kendisine başkasından gelen hayr-ü şerre nisbeti ile kendisinin kendisine veya başkalarına yapacağı hayr-ü şerre nisbeti arasında mühim fark vardır. İnsan şübhesizki kendisine yapılan hayrı sevmesi, şerri sevmemesi tabi'îdir. Kendisinin başkasına veya mutlakâ hayr-ü şerr yapmasına gelince: hakkı bunun da öyle olması: hayrın mutlâka hayr olduğu için

sevilmesi, şerrin mutlâka şerr olduğu için sevilmemesi iktıza ederse de mücerred hayır ve şerr tabi'atinin hükmü olan bu hak izafetle değişebildiği cihetle insan tabiati için bir gayei kemâl olmakla beraber ibtidaî halde ve fi'liyyatta muhteliftir. Maddî tabi'at, ataleti fi'le tercih edeceğinden dolayı ruhu zaıyf olan tenbel insan ilden gelecek hayra ağzını açar da bir cehid sarfı iycab eden sa'y-u amelden kaçınır, ne hayır yapmasını ister ne de şer, çünkü şer fi'illerin bir çoğu da hayır yapmak kadar zor ve hattâ ba'zı vücuh ile daha zordur. Fir'avn olmak Fir'avn ile uğraşmaktan kolay değildir. Bu cihetle hayr-u şerr fa'aliyyeti, atâlet tabi'atı karşısına dikilmiş iki tepe, iki necid gibidirki ikisi de necâdet ister. Zikrolunan hadîs gösteriyorki insan fıtratında hayır devâıysi, şer devâıysinden az değildir. Zannedildiği gibi insan mutlâka şerr yapmasını hayır yapmaktan daha çok sever değildir. Ruhı insan ikisine de müsteiddir. Kimisinde birisi kimisinde de diğeri daha ziyade inkişaf eder ve hangisi inkişaf ederse insanın akıbeti o olur. Ve insan henüz hayır yapmağa kadir olmadığı ilk yaradılışından i'tibaren ta sonuna kadar muhitında hayır ve şer, lezzet ve elem ile muhat bulunur. Ki kebed içinde yaradılmasının ma'nası da budur. O ne kendine ne başkasına bir hayır yapmağa ne de kendisinden şerri def' etmeğe bizzat kadir olmadığı halde Allah tealâ onu o meşakkat âlemi içinde dilediği kadar korur, büyütür, hayır ve şer yapabilecek kuvvet

ve çağa iriştirir. Dil ve dudaklara kadar bu ma'na takrir edilmiştir. Bu çağa kadar aczi mahz içinde bulunan insan bir çok âlâm ve zahmete ma'ruz olmakla beraber mücerred rahmeti rahmaniyyeye medyundur. Bundan i'tibaren de istitaatı nisbetinde onun şükrünü iyfa için hayrı şerri temyiz ederek hayır yapmak, kendine ve ıbadullaha şerden sakınmak ile mükelleftir ve işte « وَهَدَيْنَاهُ النَّجْدَيْنِ » ile bu iki gaye gösterilmiştir. Gayei hayır, gayei şerr, atalete nazaran bunun ikisi de seyr-ü hareket ve sabr-ü tehammül ile meşakkat iycab eden, birinde i'tilâ ve selâmet, birinde de sukut ve felâket muhakkak olan iki tepe gibidir ki insan bunları aşmak mecburiyyetindedir. Hayır tepesine gitmek hidayet, şer tepesine gitmek dalâlettir. Şu halde « وَهَدَيْنَاهُ النَّجْدَيْنِ » ile bunun ikisine birden hidayet, ikisinin de yollarını bildirerek hayre sülûk ve şerden ihtirazı emir, ta'biri âharla hayri emir, emr bilmar'uf, şerden nehiy, nehy anilmünker demektir. Zira hidayet bir hayır ve irşad olduğundan hayır tarikına irşad emr-ü tergibi, şer tarikına irşad nehy-ü tahziri ifade eder. Bu suretle mütekabil olan bu iki necde hidayet, şuna yürü, şuna yürüme gibi biri müsbet biri menfî mütekabil iki yol göstermek demek olur. Hidayette necdi hayır, müsbet, necdi şerr menfîdir. Necdi şerden sakınmak necdi hayra tırmanmak. İşte bütün necâdet Kuvvet, kahramanlık, yükseklik, saadet bundadır. Bunu iyzah ile neticeyi tefhim için buyuruluyor ki:

11. ﴿فَلَا اقْتَحَمَ الْعَقَبَةَ﴾ Fakat o, kuvvetine, malına güvenen mağrur insan o akabeye iktiham edemedi -

AKABE, engin bir vadîden yüksek bir dağa doğru çıkan sarp yokuş demektir.

IKTİHAM, hız ve tazyîk ile bir şeye atılmak, saldırmak, kahramanlıkla hücum etmektir ki düşünmeden bir

işe kendini atmak ma'nasına kuhûmden gelir. Bu ıktiham kelimesi lisanımızda pek şayi' olmuş bir ta'birdir. Zorlayıp atılmak ma'nasiyle müşkilâtı iktiham diye mef'ulibih ile sılalanır, Arabcadaki aslına göre ise müşkilâta iktiham diye mef'uli ileyh dediğimiz surette sılalanmış oluyor. Ya'ni o yüksek gayeye irmek için çıkılması lâzım gelen o sarp ve çetin yokuşa göğüs verip de onun müşkilâtını yenmek üzere ona kendini atacak bir kahramanlık, bir necâdet gösteremedi. Bundan anlaşılıyor ki iki necidde müsbet asıl yükseklik sarp yokuş birindedir ki o necdi hayırdır. Iktihamı değil, ihtirazı lâzım gelen şer' gâyesi veya yolu hakikatte

iniş kabîlinden olmakla ona necid tesmiyesi tağlib tarikıyledir. Burada akabe ta'biri de necid gibi yüksek zor amellerden istiare olarak mecazdır. İktiham olunması lâzım gelen bu akabeden murad hayır necdi olduğu anlatılmak için şöyle tefsîr olunuyor:

12. ﴿وَمَآ اَدْرٰيكَ مَا الْعَقَبَةُ﴾ Bildinmi o akabe, ıktihamı büyük bir kahramanlık olan o zor yüksek iş, o sarp yokuş nedir? 13. ﴿فَكُّ رَقَبَةٍ﴾ bir rakabeyi fekk etmek - ma'lûm ki rakabe boyun demek olup zikri cüz' iradei kül tarikıyle mecaz olarak zat ve şahıs ma'nasında mütearefitir ve bilhassa hurriyyetini gaib etmiş esîr veya memlûkte şayi'dir. Binaenaleyh fekkü rakabe esaret bağıyla bağlanmış bir boyunu, bir kimseyi esaretten kurtarıp hurriyyete kavuşturmaktır ki bu evvelâ insanın kendi hurriyyetine malik olarak nefsini kurtarmış olmasına mütevakkıf ve bunun en basît misali köle azad etmektir ve bunun fazıyleti çoktur. Buharî, Müslim, Tirmizî ve sâirde Ebu hüreyre radıyallahü anhten merviydir. Resûlullah sallâllahü aleyhi vesellem buyurmuştur ki her kim bir mü'min rakabe âzâd ederse Allah tealâ onun her uzvuna mukabil âzâd edenin bir uzvunu Cehennem ateşinden âzâd eyler

« حَتَّى الْفَرْجِ بِالْفَرْجِ ». İmam Ahmed ve İbni Hibban ve İbni Merduye ve Beyhekî, bera' radıyallahü anhten rivayet eylemişlerdir ki bir a'rabî ya Resûlâllah! Bana bir amel öğret ki beni Cennete koysun demişti. «bir neseme âzâd et veya bir rakabe fekket» buyurdu. Onun ikisi bir değil mi? Dedi. Buyurdu ki «hayır, bir neseme âzâd etmek onu âzâd etmekte senin münferid olmandır. Fekki rakabe ise onun ıtkına yardım etmendir. İlh... Ya'ni fekki rakabe müntekıllen veya müşteriken âzâd etmekten eamdır. Bir ferdi hurriyyete kavuşturmak böyle büyük bir fazıylet ve kahramanlık olunca bir kavmin, bir cemaatın hürriyyetini kurtarmak ne büyük kahramanlık olacağını anlamalı, fekki rakabenin diğer bir ma'nası daha vardır ki o da « كُلُّ امْرِىءٍ بِمَا كَسَبَ رَهِينٌ » mucebince her nefsin halâsı kazancına bağlı olduğu için insanın a'mali saliha kesbiyle kendisini Cehennem azâbından kurtarması demektir ki bu kurtarış « اَعْدَى عَدُوِّكَ نَفْسُكَ الَّتِى بَيْنَ جَنْبَيْكَ = en büyük düşmanın iki yanın arasındaki nefsindir» buyurulan nefsi emmarenin azgın hevalariyle Şeytanın iğvalarına karşı mücahede etmekle olur. Netekim o mağrur insanın bu akabeyi ıktiham edememesi de bunlarla mücahede kahramanlığını yapamamasından dolayıdır. İşte o sarp yokuş böyle esîr bir boyunu kurtarmak 14. ﴿اَوْ اِطْعَامٌ فِى يَوْمٍ ذِى مَسْغَبَةٍ﴾ veya salgın, ya'ni umumî bir açlık gününde ıt'am etmek, yemek yedirmektir. -

MESGABE, seğabdan mimli masdar ki açlık ve bahusus meşakkat ve yorgunluk içinde açlık. Ebu Hayyanın beyanına göre umumî olması ma'nası « zi » den anlaşılmak gerektir. Zira fî yevmi mesgabe, açlık günü denilmemiş, açlıklı, zi mesgabe denilmiştir ki umumiyyetle açlık, hassası olan gün demek olur. Filvaki' böyle umumî bir açlık zamanında yemek yedirebilmek can kurtarmak demek olduğu

Sh:»5844

cihetle fekki rakabe gibi büyük bir kahramanlıktır. Hem de kimlere ıt'am? 15.

﴿يَتِيمًا ذَا مَقْرَبَةٍ﴾ karabeti olan, ya'ni yakınlığı olan bir yetîme - ki zâhiri, neseb yakınlığıdır. Bununla beraber komşuluk yakınlığı dahi olabilir. Neseb ve dîn yakınlığı müreccah olduğu şübhesizdir. 16.

﴿اَوْ مِسْكِينًا ذَا مَتْرَبَةٍ﴾ yâhud topraklı bir miskîne -

METRABE de türabdan mimli masdar olarak topraklanmak demektir. Za metrabe Türkçemizde toprak döşenip taş yaslanan ta'bir edildiği vechile şiddetli fakr-ü ihtiyacdan kinayedir. Öyle umumî açlık zamanlarında böyle şiddetli fakr-u ihtiyac ile sefalet içinde kalmış bir çok kimseler bulunabileceği cihetle uzak yakın böyle bir biçareye yemek yedirebilmek şübhesiz ki ıktihamı büyük kuvveti kalb ile bir himmete

mütevakkıf olan sarp bir akabedir. İşte kendisine kimsenin gücü yetmezmiş gibi mağrurlanan ve ben yığın yığın mal telef ettim diye iftihar etmek istiyen o insan ne öyle ne de öyle, bu akabeyi ıktiham edemedi, böyle bir kahramanlığa hiç bir vechile girişemediği gibi 17. ﴿ثُمَّ كَانَ﴾ sonra da olamadı. - Bu « كَانَ » ıktehame üzerine ma'tuf olduğundan ma'na menfidir. « فَلَا اقْتَحَمَ وَلَا كَانَ » demektir. Ya'ni onların hiç birine girişemedikten başka

﴿مِنَ الَّذِينَ اٰمَنُوا وَتَوَاصَوْا بِالصَّبْرِ وَتَوَاصَوْا بِالْمَرْحَمَةِ﴾

iyman edip de biribirlerine sabır tavsiye eden, merhamet tavsıye eyliyen sabırlı, merhametli mü'minlerden de olamadı - ki 18. ﴿اُولٰٓئِكَ﴾ onlar, o yüksek evsaf ile muttasıf olan o kahramanlığı yapan, esîr halâs eylemek veya öyle zor bir günde bir yetîme veya bîçareye yemek yedirmek suretiyle can kurtaran, bunlara istitaati yoksa iyman edip de biribirine sabır ve merhamet tavsiye etmek suretiyle

Sh:»5845

tesliyet ve kalb kuvveti vermeğe çalışan mü'minler ﴿اَصْحَابُ الْمَيْمَنَةِ﴾ meymenet sahibleri, kitabları sağ taraflarından verilecek Ashabı yemîn, kendilerine ve başkalarına uğurlu kimselerdir.

19. ﴿وَالَّذِينَ كَفَرُوا بِاٰيَاتِنَا﴾ bizim âyetlerimize küfr eden, inanmıyarak nankörlük eden kâfirler ise - ki o mağrur da bunlardandır. ﴿هُمْ اَصْحَابُ الْمَشْئَمَةِ﴾ onlar şeamet sahibleridir. - Meşumluktan kurtulmıyan, kitabları sollarından verilecek Ashabı şimal, kendilerine de başkalarına da uğursuz kimselerdir ki 20. ﴿عَلَيْهِمْ نَارٌ مُؤْصَدَةٌ﴾ üzerlerine bir ateş bastırılıp kapıları kapanacaktır. -

MÜ'SADE, iysaddan ismi mef'uldür. « آصَدْتُ الْبَابَ » denir ki kapıyı kapadım, sım sıkı kilitledim demektir. Üzerlerine ateşin yakılıp fırın gibi kapısının kapanması ateşin şiddetini iycab edeceğinden Cehennemde azâblarının şiddet ve ebediyyetinden kinayedir.